

Anti-Colonialism in Ayatollah Khamenei's Fiqhi-Political Thought: A Comparison with Sayyid Qutb's Model

Ali Asghar Nosrati * 

Faculty Member of Research Institute for Islamic Sciences and Culture, Tehran, Iran

Fatemeh Torabi

A graduate of the Islamic Seminary of Qom (Level 3)

DOI: [10.22034/rjfs.2025.569186.1243](https://doi.org/10.22034/rjfs.2025.569186.1243)

Abstract

This article adopts a comparative-analytical approach to examine models of anti-colonialism in the Fiqhi-political thought of Ayatollah Khamenei and Sayyid Qutb. The central research question addresses the fundamental distinctions between these two models in confronting colonialism and Western domination, and examines whether a direct intellectual influence of Sayyid Qutb on Ayatollah Khamenei's anti-colonial perspectives can be substantiated. The research methodology combines implicit content analysis with a comparative study of the intellectual and practical positions of both thinkers, drawing on primary texts and authoritative secondary sources. The findings demonstrate that Sayyid Qutb, operating within the geographical and political context of colonized Egypt and in confrontation with secular nationalist regimes, constructed his anti-colonial discourse around concepts such as the "modern ignorance" of both Western civilization and the rulers of the Islamic world, as well as the notion of "offensive jihad." His approach emphasized doctrinal purity within the Islamic world and strict cultural demarcation from the West. By contrast, Ayatollah Khamenei, situated in the context of pre- and post-Islamic Revolution Iran and confronting a composite form of Western domination, encompassing both hard and soft power, developed and institutionalized a model of "civilizational anti-colonialism." This model is grounded in governmental Fiqh, Wilayat al-Faqih, Islamic system-building, religious populism, the resistance economy, and the concept of the "jihad of clarification". The study concludes that ideological and historical contexts have played a decisive role in shaping both the scope and the mode of anti-colonialism in the thought and political practice of these two figures. Accordingly, Sayyid Qutb represents a revolutionary and jihadi movement-based model rooted in Sunni teachings, whereas Ayatollah Khamenei represents a system-building model characterized by soft civilizational confrontation, combined with hard defense when necessary, grounded in Shiite teachings and shared Islamic principles. This latter model has been adopted and implemented by segments of both Shiite and Sunni fronts of Islamic resistance, particularly under the leadership of the Islamic Republic of Iran. With regard to the claim of a direct intellectual influence of Sayyid Qutb on Ayatollah Khamenei, the findings indicate that while a degree of contextual inspiration is plausible for any thinker, such influence in this case remains limited. Ayatollah Khamenei's distinct doctrinal foundations, specific historical and geographical conditions, and close association with Imam Khomeini during the Islamic Revolution have reinforced the autonomy and originality of his anti-colonial model.

Keywords: Ayatollah Khamenei, Sayyid Qutb, Jihad, Anti-Colonialism, Civilization, West.

* Email: aanosrati2211@gmail.com (Corresponding Author)



Extended Abstract Introduction

1. Introduction

In the contemporary period, the Islamic world, like many other regions, has been subjected to the political, economic, and cultural incursions of European colonial powers. As a result, the emergence of anti-colonial thought became one of the most significant components of political discourse in this geographical and civilizational sphere. Among the prominent Muslim thinkers who articulated frameworks for resistance against colonial domination are Sayyid Qutb in Egypt and Ayatollah Khamenei in Iran. Although both share a commitment to opposing colonial hegemony, their models of anti-colonialism differ substantially in form, methodology, and ultimate objectives.

Sayyid Qutb interpreted Western colonialism and the non-Islamic culture governing Muslim rulers as manifestations of “modern ignorance.” Within this framework, he regarded doctrinal purity and offensive jihad against Western civilization as necessary prerequisites for the reconstruction of Islamic society.

In contrast, Ayatollah Khamenei conceptualizes anti-colonialism within a comprehensive civilizational framework. He envisions a gradual trajectory encompassing Islamic revolution, system-building, state-building, and society-building, culminating in the realization of a New Islamic Civilization. Drawing on governmental jurisprudence, the doctrine of Wilayat al-Faqih, the resistance economy, and comprehensive cultural, ideological, social, and military resistance, he advances a multidimensional strategy to confront colonialism and Western domination.

While apparent similarities between these two anti-colonial models cannot be denied, divergent doctrinal foundations, religious orientations, and political-social contexts have produced distinct analytical approaches and practical solutions. This article therefore examines both the convergences and divergences between these perspectives and critically assesses the claim that Ayatollah Sayyid Ali Khamenei’s anti-colonial thought was directly influenced by Sayyid Qutb.

2. Methodology

The research methodology employed in this study is qualitative and comparative. Data were collected through library-based research, including Sayyid Qutb’s principal works, most notably *Fi Zilal al-Quran* (In the Shade of the Quran) and *Ma‘alim fi al-Tariq* (Milestones), as well as Ayatollah Khamenei’s translations of selected works by Qutb and collections of his speeches, writings, and statements on political and social thought.

3. Results and Discussion

3.1. Theoretical Foundations of Sayyid Qutb

Sayyid Qutb regarded contemporary Western civilization as a clear embodiment of “modern ignorance.” In his view, liberation from this condition required the establishment of an Islamic society governed by the Divine law at the individual, familial, and social levels. However, he maintained that as long as Western civilizational dominance and modern ignorance prevailed, particularly in the Islamic world, the realization of a truly Islamic society would remain impossible. Salvation thus necessitated the formation of an Islamic civilization and the collective uprising of the Muslim community to escape this civilizational abyss, enabling the Muslim Ummah (community) to reassume its historical mission of guiding humanity.

With respect to colonialism, Qutb argued that although it appears to be driven primarily by economic and political motives, it ultimately transcends historical contingencies and evolves into a form of comprehensive civilizational domination. Colonialism, in his

analysis, is not merely an external imposition but also a symptom of internal deviation within Islamic societies.

Qutb further asserted that the distinction between Dar al-Islam and Dar al-Harb is not geographical but rather determined by the dominance of belief, thought, and legal authority. His ideal Islamic society is conceived as an integrated community free from manifestations of polytheism and unbelief.

Accordingly, his proposed means of confronting colonialism and rescuing Islam and the Muslim Ummah from Western material civilization include resistance to corrupt rulers, establishment of an Islamic system, cultivation of a faithful generation, and intellectual as well as practical jihad against colonial domination.

3.2. Theoretical Foundations of Ayatollah Khamenei

From Ayatollah Khamenei's perspective, colonialism is a complex and multidimensional phenomenon that, while retaining its essential nature, has manifested historically in various forms, classical colonialism, neo-colonialism, and meta-colonialism, and continues to evolve in the present era.

The foundational principle underpinning his anti-colonial thought is the Quranic doctrine of Nafy-e Sabil (the negation of domination), which he applies across cultural, political, and economic domains. In confronting colonialism, he emphasizes both the necessity of repelling external aggression and the importance of cultivating a guiding and protective current within society, one originally entrusted to the prophets and, during the era of occultation, embodied in the leadership of Wilayat al-Faqih.

Ayatollah Khamenei regards the implementation of Islamic law within society and the Islamic system as a vital strategy for preserving the independence of the Islamic order, resisting meta-colonial domination and comprehensive Western hegemony, and paving the way for the realization of the Islamic Ummah and the New Islamic Civilization.

His practical strategies for anti-colonialism include enemy recognition, Islamic awakening, Islamic unity, independence and self-sufficiency, cultural resistance, the jihad of clarification and public enlightenment, strengthening the resistance front, indigenous knowledge production through a "software movement," religious democracy, the Islamic-Iranian Blueprint for Progress, and the realization of the key components articulated in the "Second Phase of the Revolution" statement, namely human building, social structuring, and the New Islamic Civilization.

4. Conclusion

The comparative analysis of anti-colonialism in the Fiqhi-political thought of Ayatollah Khamenei and the political thought of Sayyid Qutb reveals that, despite shared opposition to foreign domination and a common emphasis on Islamic resistance, the two models diverge fundamentally in their epistemological foundations, methodologies, and ultimate objectives.

Grounded in Shiite Fiqh, political rationality, and a civilizational understanding of Islam, Ayatollah Khamenei conceptualizes anti-colonialism not merely as an emotional or revolutionary reaction, but as a religious, rational, and strategic obligation directed toward the realization of a New Islamic Civilization. Within this framework, resistance to foreign domination is articulated through Wilayat al-Faqih, social insight, and the cultivation of the Islamic Ummah.

By contrast, Sayyid Qutb adopts a more interpretive and idealistic approach, viewing colonialism as a manifestation of modern ignorance and defining resistance primarily through the establishment of Divine sovereignty and the total negation of non-divine

systems. His emphasis lies on internal transformation through a return to the Quran and Prophetic practice, accompanied by a distancing from existing political structures.

Differences in jurisprudential traditions (Shiite and Sunni), conceptions of authority and governance, methods of realizing the Islamic ideal society, and understandings of human agency constitute the principal axes of divergence between these two models. This study demonstrates that Ayatollah Khamenei's anti-colonial framework is characterized by jurisprudential coherence, strategic rationality, and civilizational continuity, whereas Sayyid Qutb's model places greater emphasis on idealistic, interpretive, and revolutionary dimensions.

Ultimately, a nuanced understanding of these two paradigms contributes to a more comprehensive appreciation of the diversity of Islamic resistance strategies in the contemporary world and provides a conceptual foundation for re-examining approaches to confronting domination and modern forms of colonialism.

Keywords: Ayatollah Khamenei, Sayyid Qutb, Jihad, Anti-Colonialism, Civilization, West.



فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی
مقاله پژوهشی، دوره ۴، شماره ۱۴، پاییز ۱۴۰۴، صفحات ۲۷ تا ۵۰
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۳

الگوی استعمارستیزی در اندیشه فقهی - سیاسی حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و تمایز آن با الگوی استعمارستیزی سید قطب

| علی اصغر نصرتی^{۱*} |  | فاطمه ترابی^۲ |

DOI: [10.22034/rjfs.2025.569186.1243](https://doi.org/10.22034/rjfs.2025.569186.1243)

چکیده

این مقاله با رویکردی تطبیقی، به بررسی الگوهای استعمارستیزی در اندیشه فقهی - سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای و سید قطب می‌پردازد. پرسش اصلی پژوهش آن است که تمایزات بنیادین این دو الگو در مواجهه با استعمار و سلطه غربی چیست و آیا می‌توان از تأثیر مستقیم اندیشه‌های سید قطب بر دیدگاه‌های استعمارستیزانه آیت‌الله خامنه‌ای سخن گفت؟

روش تحقیق، تحلیل محتوای ضمنی و مقایسه تطبیقی مواضع فکری و عملی این دو متفکر در متون اصلی و منابع معتبر ثانویه است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سید قطب در بستر جغرافیایی مصر تحت سلطه استعمار و در مواجهه با دولت‌های ملی‌گرای سکولار، گفتمان استعمارستیزی خود را بر پایه مفاهیمی چون «جاهلیت مدرن» حاکمان جهان اسلام و غرب و «جهاد تهاجمی» بنا نهاد و بر طهارت عقیدتی جهان اسلام و مرزبندی فرهنگی با غرب تأکید داشت. در مقابل، آیت‌الله خامنه‌ای در بستر ایران پیش و پس از انقلاب اسلامی و در مواجهه با سلطه ترکیبی (سخت و نرم) غرب، الگوی «استعمارستیزی تمدنی» را با تکیه بر فقه حکومتی، ولایت فقیه، نظام‌سازی اسلامی، مردم‌گرایی دینی، اقتصاد مقاومتی و جهاد تبیین نهادینه ساخت.

۱. دانش آموخته حوزه علمیه قم و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

* Email: aanosrati2211@gmail.com

۲. دانش آموخته سطح ۳ حوزه و دانشیار معلم آموزش و پرورش

Email: ftorabi211@gmail.com

دسترسی به مقالات فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی (open access) است.

فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی تحت مجوز بین‌المللی cc by 4.0 می‌باشد.

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز

فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی نمی‌باشد.



نتیجه‌گیری پژوهش حاکی از آن است که زمینه‌های اعتقادی و تاریخی نقش تعیین‌کننده‌ای در سطح و شیوه تحقق استعمارستیزی در اندیشه و عمل سیاسی این دو متفکر داشته‌اند. به گونه‌ای که سید قطب نماینده الگوی جنبش انقلابی و جهادی مبتنی بر آموزه‌های اهل سنت، و آیت‌الله خامنه‌ای نماینده الگوی نظام‌سازی و تقابل تمدنی نرم (و در صورت لزوم دفاع سخت) مبتنی بر آموزه‌های شیعی و مشترک اسلامی است. این الگو در میدان مقاومت اسلامی در برابر سلطه استعماری، مورد پذیرش و عمل برخی خطوط مقدم مقاومت شیعه و سنی، به ویژه با محوریت جمهوری اسلامی ایران، قرار گرفته است. درخصوص شبهه تأثیرپذیری مستقیم آیت‌الله خامنه‌ای از اندیشه‌های سید قطب نیز یافته‌ها نشان می‌دهد که اگرچه تأثیرپذیری یا الهام‌گیری از شرایط و زمینه‌های فکری برای هر اندیشمندی امری محتمل است، اما این تأثیر در حدی محدود بوده و مبانی اعتقادی، شرایط تاریخی و جغرافیایی خاص، و همراهی با امام خمینی^(ره) در انقلاب اسلامی، موجب تقویت استقلال الگوی استعمارستیزی آیت‌الله خامنه‌ای شده است.

واژگان کلیدی: آیت‌الله خامنه‌ای، جهاد دفاعی، نظام‌سازی، تمدن‌سازی اسلامی، سید قطب، جهاد، جاهلیت مدرن.

۱. مقدمه

بیان مسئله؛ در دوره معاصر، جهان اسلام همچون سایر مناطق جهان در معرض هجوم دولت‌های استعماری اروپایی قرار گرفت. از این رو، شکل‌گیری اندیشه «استعمارستیزی» به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر اندیشه سیاسی در این پهنه جغرافیایی مطرح شد. تجربه سلطه مستقیم و غیرمستقیم استعمارگران در سرزمین‌های اسلامی، افزون بر دگرگونی ساختارهای سیاسی و اقتصادی این جوامع، موجب پیدایش جریان‌های فکری و جنبش‌های اجتماعی متعددی گردید که هدف مشترک آن‌ها، رهایی از سلطه و بازیابی هویت اسلامی بود (اسپوزیتو، ۱۳۹۸: ۵۴).

در این میان، دو اندیشمند برجسته، یعنی سید قطب در مصر و آیت‌الله خامنه‌ای در ایران، الگوهایی از مبارزه با استعمار را سامان داده‌اند که با وجود اشتراک در اصل مقابله با سلطه استعماری، قالب‌های متفاوتی از استعمارستیزی را ارائه می‌کنند. سید قطب، در شرایط سیاسی مصر تحت استعمار مستقیم و حاکمیت دولت ملی‌گرای سکولار، استعمار غربی و فرهنگ غیراسلامی حاکم بر فرمان‌روایان جامعه اسلامی را تجلی «جاهلیت مدرن» دانسته و در این مسیر، طهارت عقیدتی و جهاد تهاجمی علیه تمدن غربی را برای بازآفرینی جامعه اسلامی ضروری می‌دانست.

در مقابل، آیت‌الله خامنه‌ای در بستر سیاسی- اجتماعی دوران حاکمیت رژیم پهلوی که دست‌نشانده آمریکا بود، و سپس در امتداد رهبری امام خمینی^(ره) بر انقلاب اسلامی، با تداوم

اندیشه‌های ضداستعماری ایران، رهبری جامعه انقلابی اسلامی ایران و پیروان جهانی آن را برعهده گرفت. در عصری که سلطه غرب از شکل سخت و استعمار کلاسیک به سلطه نرم و شبکه‌ای تغییر یافته است، ایشان استعمارستیزی را در قالب تمدنی و از مسیر نظام‌سازی، دولت‌سازی و جامعه‌سازی اسلامی تا تحقق تمدن نوین اسلامی ترسیم کرده و با تکیه بر فقه حکومتی، ولایت فقیه، اقتصاد مقاومتی، و مقاومت و دفاع همه‌جانبه فرهنگی، اعتقادی، اجتماعی و نظامی، به مقابله با تمدن غربی پرداخته‌اند.

هرچند نمی‌توان شباهت‌های ظاهری اندیشه استعمارستیزی میان این دو اندیشمند مسلمان را انکار کرد، اما بسترهای اعتقادی و مذهبی و شرایط خاص سیاسی - اجتماعی، رویکرد، تحلیل و راهکارهای منحصر به فردی را در اندیشه آنان رقم زده است. در این مقاله، نقاط اشتراک و تمایز این دو دیدگاه بررسی می‌شود و همچنین، شبیه تأثیرپذیری اندیشه استعمارستیزی آیت‌الله خامنه‌ای از سید قطب مورد نقد و تحلیل قرار خواهد گرفت.

۲. الگوی استعمارستیزی سید قطب

۲-۱. مبانی و اصول نظریه سید قطب

۲-۱-۱. سید قطب، تمدن غربی موجود را مصداق «جاهلیت مدرن» می‌داند؛

جاهلیتی که بر پایه مادی‌گرایی و غلبه تمایلات حیوانی شکل گرفته و با فطرت و نیازهای واقعی انسان سازگار نیست (سید قطب، ۱۹۹۲م: ۸). به باور او، این تمدن در قالب نظام سرمایه‌داری مبتنی بر ربا، سلطه خود را بر جامعه بشری گسترش داده است (پیشین: ۱۰۱). راه برون‌رفت از این وضعیت، ایجاد جامعه اسلامی و اداره حیات انسان براساس احکام الهی در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی است (پیشین: ۸۸). با این حال، سید قطب معتقد است تا زمانی که سیطره تمدن غرب و جاهلیت مدرن بر جهان، به‌ویژه جهان اسلام حاکم باشد، تحقق جامعه اسلامی ممکن نیست؛ بنابراین، باید این سلطه از میان برداشته شود. او تأکید می‌کند که قصد نابودی تمدن غرب را ندارد، بلکه این تمدن به دلیل ستیز با انسان و فطرت، خود به‌سوی نابودی پیش می‌رود (پیشین: ۱۶۷). در این مسیر، انسان به‌عنوان ماده اولیه جامعه باید بازسازی شود. همان‌طور که الکسیس کارل بر شناخت انسان و بهره‌گیری از علوم انسانی برای بازآفرینی او تأکید دارد (کارل، ۱۴۰۹ق: ۲۸۵)، سید قطب بر این باور است که علم به‌تنهایی کافی نیست، بلکه حقیقت انسان و فطرت او نیز باید دگرگون گردد. او می‌گوید کارل در فضای تمدن غرب تنفس می‌کند و در همان فضا به‌دنبال بازسازی انسان است، درحالی که از نظر سید قطب، ابتدا باید آن فضا دگرگون شود (سید قطب، ۱۹۹۲م: ۱۷۴). راه نجات، ایجاد تمدنی بر پایه اسلام است (پیشین: ۱۸۵). با توجه به اینکه بازیگران اصلی

تمدن غرب، استعمار صلیبی و سلطه طلبی صهیونیستی هستند و با تمام توان از تحقق تمدن اسلامی جلوگیری می‌کنند، چاره‌ای جز قیام جامعه اسلامی برای خروج از این سیاه‌چاله تمدنی وجود ندارد (پیشین: ۱۸۷). البته این مسیر، ساده و آسان نیست، بلکه میدان نبردی سخت و پیچیده است (پیشین: ۱۹۸). باید «امت مسلمان» شکل گیرد تا بار دیگر رسالت رهبری بشریت را بر دوش کشد (سید قطب، ۱۹۷۹م: ۶).

۲-۱-۲. ماهیت استعمار

گرچه استعمار در ظاهر با انگیزه‌های اقتصادی و سیاسی همراه است، اما سید قطب آن را از سطح تاریخی فراتر برده و به سلطه‌ای تمدنی تبدیل می‌کند. از نظر او، جوامعی که از حاکمیت الهی فاصله گرفته و سلطه استعمار را پذیرفته‌اند، حتی اگر مسلمان باشند، در جاهلیت به سر می‌برند (پیشین: ۱۹). بنابراین، استعمار صرفاً سلطه خارجی نیست، بلکه نشانه‌ای از انحراف درونی جوامع اسلامی است. او استعمار را نه فقط حضور بیگانگان و غارت منابع، بلکه پروژه‌ای فکری برای سلب هویت مسلمانان و نهادینه‌سازی ارزش‌های سکولار، لیبرال و مادی‌گرایانه در جامعه اسلامی می‌داند که سرانجام به پذیرش سلطه تمدنی غرب منجر می‌شود (پیشین: ۱۳۵).

۲-۱-۳. تقابل دارالاسلام و دارالحرب

از دیدگاه سید قطب، تقسیم‌بندی دارالاسلام و دارالحرب جغرافیایی نیست، بلکه براساس حاکمیت فکر، عقیده و قانون تعریف می‌شود. «دارالاسلام» جایی است که تنها عقیده و شریعت الهی حاکم باشد و هرکس که شریعت اسلامی را به عنوان نظام قانونی و حقوقی بپذیرد، در دارالاسلام قرار دارد. در مقابل، «دارالحرب» جایی است که اسلام و شریعت اسلامی سیطره ندارد (پیشین: ۱۴۳).

۲-۱-۴. راهبرد جهاد در مقابله با استعمار

سید قطب جهاد را ابزاری برای برهم‌زدن ساختارهای جاهلی و برپایی نظام اسلامی می‌داند. جهاد در نظر او، نه تنها دفاع از اسلام، بلکه حمله به ساختارهای ظلم و فساد است. او جهاد را وسیله‌ای برای انتقال از جاهلیت به اسلام می‌داند و معتقد است که سبک زندگی اسلامی به‌طورکلی با اشکال زندگی جاهلی -چه قدیم و چه جدید- مغایر است. این انتقال، گذر از نظم بشری به نظم الهی و از قوانین بندگان به قوانین خداوند می‌باشد (پیشین: ۱۵۵).

در حقیقت، مسئله اصلی تقابل میان جاهلیت و اسلام یا کفر و ایمان است. ایمان در همه جوانب بر کفر برتری دارد و باید این برتری را در عمل محقق ساخت. این امر زمانی تحقق می‌یابد که همانند سلف صالح در عصر رسول خدا (ص)، با مجاهده، توکل بر خداوند، و همبستگی مؤمنان - فارغ از تعلقات قومی، نژادی و زبانی - برای خدا و دین خدا، فتنه را دفن کرده و سلطه نظام اسلامی را برقرار

سازند (پیشین: ۱۸۰-۱۸۶). در اینجا، یکی از ارکان اندیشه استعمارستیزی سید قطب، یعنی بازگشت به حاکمیت مطلق خداوند شکل می‌گیرد؛ تنها راه نجات جوامع اسلامی، اجرای شریعت الهی و خروج از جاهلیت برای تحقق عدالت است (سید قطب، ۱۳۸۷: ۵۱/۱).

۵-۱-۲. طهارت عقیدتی جامعه اسلامی

جامعه اسلامی مطلوب سید قطب، جامعه‌ای یکپارچه و عاری از مظاهر شرک و کفر است. یکی از عرصه‌هایی که باید تطهیر شود، عرصه علوم است؛ علمی که در غرب، متأثر از تعالیم اومانیستی و فلسفه مادی شکل گرفته‌اند (سید قطب، ۱۹۷۹م: ۱۳۵). از نظر او، تنها یک راه به حقیقت و خداوند ختم می‌شود و سایر راه‌ها باطل‌اند: «وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا» (انعام: ۱۵۱)، «أَفَحُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ» (مائده: ۵۰)، «فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ» (یونس: ۳۲). در این نظم اعتقادی، دارالاسلام خالص جایی است که دولت اسلامی برقرار بوده، شریعت الهی اجرا می‌شود، حدود الهی اقامه می‌گردد و ولایت اسلامی میان مسلمانان برقرار است. غیر از آن، هرچه باشد، دارالحرب است که رابطه مسلمانان با آن یا جنگ و جهاد است یا مهاده براساس عهد امان؛ و هیچ پیوند دوستی میان مسلمانان و اهل دارالحرب وجود ندارد (سید قطب، ۱۹۷۹م: ۱۳۷).

۲-۲. راهکارهای تحقق استعمارستیزی سید قطب

سید قطب برای تحقق آرمان مقابله با استعمار و نجات اسلام و امت اسلامی از هجوم تمدن مادی غرب، راهکارهایی را پیشنهاد می‌کند که عبارت‌اند از:

۲-۲-۱. مبارزه با حاکمان فاسد

سید قطب یکی از موانع جدی تحقق اسلام واقعی را حکومت‌های سکولار در سرزمین‌های اسلامی می‌داند. او این حاکمان را «طواغیت» می‌نامد؛ کسانی که در زمین حکومت و قانون‌گذاری می‌کنند، درحالی‌که دشمن خدا، اسلام و مسلمانان هستند. از این‌رو، نخستین گام در مسیر رهایی، حذف این حاکمان فاسد از ساختار قدرت است (پیشین: ۲۰).

۲-۲-۲. برپایی نظام اسلامی

وی تأسیس جامعه اسلامی را هدف نهایی برای خروج از جاهلیت مدرن و تحقق عدالت الهی می‌داند. جامعه اسلامی باید بر پایه عقیده و قوانین اسلامی، مستقل از استعمار و فرهنگ غربی، سازمان یابد (پیشین: ۴۵).

۲-۳-۲. تربیت نسل مؤمن

در فرایند تحول تمدنی و فاصله‌گیری از تمدن جاهلی، لازم است نسلی مؤمن، مقاوم و آگاه تربیت شود؛ نسلی که ایمان به راه و مقصد داشته باشد، با آن زندگی کند و در راه تحقق اهداف آن جهاد نماید (پیشین: ۶۱).

۲-۴-۲. جهاد فکری و عملی علیه سلطه استعمار

مسیر رسیدن به جامعه الهی با حاکمیت مطلق خداوند، مسیری دشوار و پرهزینه است. همان‌گونه که پیامبر اسلام (ص) عبور از جاهلیت و تحقق تمدن نبوی را با سختی و مجاهده به ثمر رساند، سید قطب نیز معتقد است که قطب‌های جاهلیت مدرن - اعم از حاکمان سکولار داخلی و نظام‌های سلطه‌گر غربی - به راحتی از قدرت خود دست نمی‌کشند. بنابراین، مقابله با آن‌ها جز از طریق جهاد در راه خدا و مقاتله با دشمنان ممکن نیست. این جهاد می‌تواند در قالب فکری و عملی صورت گیرد (پیشین: ۶۱). از نظر او، جهاد در راه خدا نه برای فتح سرزمین، بلکه برای نابودی سلطه طاغوت و آزادسازی انسان‌ها است (پیشین: ۹۰).

۳. الگوی استعمارستیزی آیت‌الله خامنه‌ای

۳-۱. مبانی و اصول نظریه آیت‌الله خامنه‌ای

۳-۱-۱. زمینه‌های فکری و اجتماعی شکل‌گیری اندیشه استعمارستیزی آیت‌الله خامنه‌ای

نشو و نمای علمی و فکری آیت‌الله خامنه‌ای در دوران پس از جنگ جهانی دوم شکل گرفت؛ سال‌هایی پُرالتهاب که قدرت‌های پیروز جنگ، به‌ویژه آمریکا و اتحاد شوروی، درصدد گسترش نفوذ خود بر جهان بودند و ایران اسلامی نیز دوران پس از اشغال و انتقال نفوذ از انگلیس به آمریکا را تجربه می‌کرد. در این شرایط، آیت‌الله خامنه‌ای با جدیت به فراگیری فرهنگ فقهی حوزه‌های علمیه در خراسان و قم پرداخت.

وی در سال ۱۳۳۱ در مشهد با شهید نواب صفوی آشنا شد و خود درباره آن دیدار می‌گوید: «نواب آنجا ایستاد و سخنرانی کرد و مردم را به شهادت‌طلبی در راه خدا و اعتلای اسلام ترغیب نمود. سخنانش در روحم موج می‌زد و احساساتم را شعله‌ور می‌ساخت و مرا به‌سوی چشم‌انداز قدرت و عزت اسلام می‌کشاند» (مصاحبه، hawzeh.net). همچنین تصریح می‌کند: «نخستین جرقه‌های انگیزش انقلاب اسلامی به‌وسیله نواب در من به‌وجود آمد و هیچ شکی ندارم که اولین آتش را در دل ما نواب روشن کرد» (پیشین). به باور ایشان، از ویژگی‌های مهم نهضت اسلامی ایران، یکی مقابله دینی با دستگاه حاکم و دیگری بیدارگری فکری و ارائه برنامه اسلامی برای زندگی بود. وی می‌افزاید: «من از جمله افراد معدودی بودم که در همه لحظات نهضت، هر دو خط مقاومت و

روشنگری را با هم ادامه دادم. همین گرایش به ادراک آگاهانه و روشن از اسلام مرا واداشت تا به کتاب‌های اسلام‌گرایان عرب روی بیاورم» (پیشین).

نخستین دیدار او با امام خمینی^(ره) در سال ۱۳۳۶ صورت گرفت، اما چهره سیاسی امام برای وی، نخستین بار در جریان لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی در سال ۱۳۴۱ آشکار شد و آیت‌الله خامنه‌ای نیز وارد عرصه مبارزه با طاغوت گردید (leader.ir/biography).

در سال ۱۳۴۴، وی کتاب المستقبل لهذا الدین اثر سید قطب را با عنوان فارسی آینده در قلمرو اسلام ترجمه کرد؛ زمانی که سید قطب در زندان به سر می‌برد. سپس در سال ۱۳۴۸ دو جزء از تفسیر فی ظلال القرآن را ترجمه نمود (Khameneibook.ir؛ شرح اسم، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی). همچنین در سال ۱۳۵۰ کتاب ادعانه علیه تمدن غرب را با همکاری سیدهادی خامنه‌ای ترجمه کرد.

در مجموع، فضای نهضت امام خمینی^(ره) که از سال ۱۳۴۱ آغاز شد و آیت‌الله خامنه‌ای از ارکان آن به‌شمار می‌رفت، اندیشه‌ها و افکار سیاسی وی را در میدان مبارزه با رژیم پهلوی، سلطه و نفوذ بیگانگان و تلاش برای اقامه نظام اسلامی شکل داد.

۳-۱-۲. تعریف و ماهیت استعمار

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، استعمار در آغاز و پس از انقلاب صنعتی، بیش‌تر با انگیزه سودجویی اقتصادی و تأمین مواد اولیه صنایع و یافتن بازارهای جهانی برای فروش تولیدات انبوه شکل گرفت (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۱۰۵۴). اما به‌سرعت به تصرف سرزمینی، سلطه سیاسی - اقتصادی و درنهایت استحاله فرهنگی مستعمرات انجامید. به باور ایشان، استعمار پدیده‌ای چندوجهی و پیچیده است که در طول زمان، با حفظ جوهره اصلی، در اشکال متنوع‌تری ظهور یافته و تاکنون ادامه دارد. ایشان استعمار را در سه مرحله تحلیل می‌کنند:

- **استعمار کهن:** سلطه مستقیم و قهرآمیز، همچون استعمار هند توسط انگلیس (قرن ۱۶ تا پایان جنگ جهانی دوم) (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۷/۱۱/۹).
- **استعمار نو:** جایگزینی سلطه غیرمستقیم از طریق رژیم‌های وابسته و ساختارهای اقتصادی و فرهنگی تابع قدرت‌های غربی. در این مرحله، علوم غربی و روشنفکران وابسته نقش مهمی در وابسته نگاه داشتن ملت‌ها ایفا کردند. آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «امروز استعمار نو، با حفظ ظاهر استقلال کشورها، از طریق وابستگی اقتصادی و فرهنگی، همان اهداف استعمار کهن را دنبال می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۲/۸/۱۵).

• **استعمارفرانو:** شیوه‌ای نوین از سلطه که ایشان می‌فرمایند: «امروز دشمن با ابزار رسانه، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، در حال استعمار فرانو است؛ یعنی سلطه بر فکر و فرهنگ ملت‌ها بدون حضور فیزیکی» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۳/۹/۱۹).

۳-۱-۳. قاعده نفی سبیل؛ راهبرد مبارزه با سلطه

بنیاد اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در مقابله با استعمار، قاعده قرآنی «نفی سبیل» است. این قاعده صرفاً یک حکم فقهی نیست، بلکه راهبردی جامع برای مقابله با سلطه به‌شمار می‌رود: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱). ایشان در تعیین راهبرد نفی سبیل در عرصه‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، می‌فرمایند: «ما نباید اجازه دهیم دشمنان اسلام بر مقدرات ما مسلط شوند؛ این خلاف نص صریح قرآن است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۳/۱۲/۲۱). همچنین در تبیین تهاجم فرهنگی می‌گویند: «تهاجم فرهنگی یعنی نفوذ؛ یعنی سلطه نرم. این همان سبیل کفار است که باید نفی شود» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۳/۹/۱۹). در حوزه اقتصاد نیز تأکید می‌کنند: «اقتصاد مقاومتی، یعنی اقتصادی که در مقابل توطئه دشمنان، تحریم‌ها و تکانه‌های جهانی مقاوم باشد. این همان معنای نفی سبیل است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۶/۱۶). به همین ترتیب درباره مقاومت می‌فرمایند: «اندیشه مقاومت، قدرتمندترین سلاح یک ملت است؛ این همان معنای نفی سبیل می‌باشد که قرآن فرموده است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۴/۴/۱۶).

۳-۱-۴. ولایت فقیه؛ هدایت و سپر مقاومت

آیت‌الله خامنه‌ای در استعمارستیزی، هم بر دفع هجوم دشمن تأکید دارند و هم بر ایجاد و تقویت جریان هدایتی که انبیای الهی برای تحقق آن مبعوث شدند که نقش صیانت بخش را برای جامعه اسلامی دارد. ایشان نقش ولایت فقیه را چنین تبیین می‌کنند: ولایت فقیه یعنی جلوگیری از نفوذ دشمن در ارکان نظام اسلامی؛ یعنی همان چیزی که قرآن فرموده است «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۳/۱۲/۲۱). همچنین تصریح می‌کنند: «اگر ولایت فقیه نبود، دشمنان اسلام با نفوذ و سلطه خود، انقلاب را از مسیر اصلی منحرف می‌کردند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۱۰/۱۹). در جنبه اثباتی نیز بر نقش ولایت فقیه در ایجاد جامعه متکامل و غیرنیازمند به بیگانه، اسلامی می‌فرمایند: «ولایت فقیه همان ولایت دین خداست؛ همان هدایت الهی است که در زمان پیامبر و ائمه وجود داشت و امروز در قالب ولایت فقیه ادامه پیدا می‌کند» (خامنه‌ای، طرح کلی: ۲۴۵).

۳-۱-۵. هدف‌گذاری؛ امت اسلامی و تمدن نوین اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای پروژه استعمارستیزی را گرچه یک هدف مقدس و جهاد در راه خدا می‌داند، اما برخلاف برخی اندیشمندان اهل سنت همچون حسن‌البنّا و سید قطب که جهاد مسلحانه را تنها راه مبارزه با سلطه استعمار و جاهلیت مدرن می‌دانستند، مقابله با جریان پیچیده و چندبُعدی استعمار را جهادی همه‌جانبه می‌شمارد؛ جهادی که نه تنها نظامی و مسلحانه، بلکه فرهنگی، علمی، اقتصادی و سیاسی نیز هست. مسیر مبارزه در اندیشه ایشان فعال و سازنده است؛ بدین معنا که در کنار دفع شر و سلطه دشمنان و نظام سلطه غربی، تمرکز اصلی بر ساختن جامعه اسلامی و فراهم‌سازی مقومات بنیادین و تکاملی آن تا تحقق تمدن نوین اسلامی، قرار دارد.

ایشان به دنبال گسترش نهضت استعمارستیزی و قیام علیه ظلم جهانی و سلطه‌گری طواغیت در مقیاس جهان اسلام و در افق بالاتر، جوامع بشری می‌باشد. این همان مسیری است که امام خمینی (ره)، به تبع سیره پیامبر (ص)، ائمه (ع) و آموزه‌های دینی پیمود. نامه امام به گورباچف و دعوت از همه مظلومان عالم برای قیام در برابر مستکبران، شاهدی بر این مدعاست. آیت‌الله خامنه‌ای نیز با همین هدف، از یک سو به دنبال الگوسازی نظام، دولت و جامعه مطلوب اسلامی است و از سوی دیگر با خنثی‌سازی تبلیغات دشمنان که سبک زندگی و فرهنگ غربی را الگوی ایده‌آل بشریت معرفی می‌کنند و در زمانی که فوکویاما، به صراحت لیبرال‌دموکراسی را پس از فروپاشی شوروی «ایدئولوژی بی‌رقیب» و «آخرین شکل حکومت» معرفی کرد (فوکویاما، ۱۳۹۳: ۲۵)، معظم‌له الگوی «تمدن نوین اسلامی» را به عنوان رقیب و جایگزین تمدن مادی غرب به مسلمانان و جهانیان عرضه می‌نماید.

۳-۱-۶. حاکمیت شریعت برای تحکیم نظام و هویت فرهنگی مستقل

آنچه در غرب استعماری رخ داد و تا امروز در قالب‌های گوناگون همچون استعمار، امپریالیسم، صدور دموکراسی، فرایند توسعه، سلطه علوم انسانی و تجربی غربی، اشاعه سبک زندگی غربی و جهانی‌سازی ادامه یافته است، نشانگر تلاش تمدن غرب برای حذف ادیان، فرهنگ‌ها و فلسفه‌های رقیب و تحمیل «دین دنیاپرستی» خود بر بشریت است. انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) پرچم عصیان علیه تمدن غرب و مادی‌گرایی را برافراشت و با مبنا قرار دادن شریعت اسلامی (مطابق با مکتب اهل بیت (ع)) به دنبال نهادینه‌سازی جامعه، نظام، دولت، امت و در نهایت تمدن متعالی اسلامی بود. آیت‌الله خامنه‌ای نیز در تداوم این مسیر، به الگوسازی و مقابله جدی با تمدن مهاجم غربی پرداخته است.

با وجود محدودیت‌ها و موانع اجرای احکام اسلامی در جامعه و نظام سیاسی، به دلیل جهانی‌شدن مناسبات و سلطه ارزش‌های مادی غرب، تلاش انقلاب اسلامی و رهبری کنونی آن،

تحقق شریعت اسلامی در همه عرصه‌هاست. از این رو، تمامی پدیده‌های برخاسته از نهضت امام خمینی^(ره) - انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی، امت اسلامی و تمدن نوین اسلامی - با وصف «اسلامی» همراهند. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرماید: «قانون اساسی براساس اسلام و شریعت اسلام تنظیم شده و این بزرگ‌ترین نقطه قوت آن است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۲/۱۲/۱۴). همچنین هشدار می‌دهند: «اگر قوانین براساس شریعت اسلامی نباشد، خواه‌ناخواه دنباله‌روی غرب خواهیم شد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۰/۴/۲۰). ایشان اسلام را هویت مستقل ملت ایران می‌دانند و تأکید می‌کنند: «اگر این هویت از بین برود، ملت در فرهنگ، سیاست و اقتصاد دنباله‌روی غرب خواهد شد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۷/۴/۱۷). بنابراین، اجرای شریعت در جامعه و نظام اسلامی، راهبردی حیاتی برای بقای نظام مستقل اسلامی و مقابله با استعمار فرانو و سلطه همه‌جانبه غرب است.

۳-۲. راهکارهای عملی استعمارستیزی آیت‌الله خامنه‌ای

۳-۲-۱. دشمن‌شناسی

در هر میدان رزمی، صف‌بندی با دشمن امری بدیهی است. دشمن گاه چهره‌ای آشکار در جبهه مقابل دارد و گاه در قالب نفوذی‌ها یا اندیشه‌های معارض در جبهه خودی عمل می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «اگر ملتی دشمن را نشناسد، در لحظه حساس، ضربه را از همان‌جا خواهد خورد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱/۳/۱). ایشان تأکید دارند که شناخت دشمن کافی نیست، بلکه باید اهداف و ارزش‌هایی را که دشمن برای دستیابی به مقاصد خود به کار می‌گیرد نیز شناخت. به باور ایشان: «هدف دشمن این است که ایمان مردم را بگیرد، امید را از بین ببرد و ملت را نسبت به آینده مأیوس کند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۹/۱۹). همچنین هشدار می‌دهند: «امروز دشمن پیش از هر چیز از طریق جنگ نرم و رسانه‌ای وارد میدان شده است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۱۲/۱۷). راه مقابله با دشمن، بصیرت است؛ یعنی شناخت نقشه دشمن و عمل به موقع (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۸/۳/۲۹).

۳-۲-۲. بیداری اسلامی

معظم‌له یکی از مهم‌ترین راه‌های مقابله با استعمار نو و فرانو را «بیداری اسلامی» می‌دانند و می‌فرمایند: «بیداری اسلامی، پاسخ ملت‌ها به قرن‌ها سلطه استعمارگران است؛ این بیداری باید با بصیرت و اتحاد همراه باشد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱). ایشان هشدار می‌دهند: «امروز استعمار فرانو با ابزار رسانه و فرهنگ، ذهن‌ها را تسخیر می‌کند؛ اگر ملتی بیدار نباشد، بدون شلیک یک گلوله تسلیم خواهد شد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۹/۶).

بیداری اسلامی در سطحی فراتر از مرزهای سیاسی و مذهبی، موجب هم‌گرایی اسلامی و کاهش فاصله‌های مذهبی و در نهایت وحدت امت اسلامی می‌شود. ایشان تأکید می‌کنند: «بیداری اسلامی باید به وحدت امت اسلامی منجر شود؛ تفرقه ابزار استعمارگران برای سلطه بر ملت‌هاست» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۴/۳/۱۴). به باور ایشان، بیداری اسلامی آغاز فروپاشی نظام سلطه است؛ زیرا ملتی که آگاه باشد، دیگر با دلار و رسانه تسخیر نخواهد شد (بیانیه، ۱۳۹۷: ۳-۵).

۳-۲-۳. وحدت اسلامی

رابطه وحدت اسلامی و استعمارستیزی در اندیشه آیت الله خامنه‌ای از آنجا ناشی می‌شود که نقطه مقابل وحدت، یعنی تفرقه، ابزار اصلی استعمار برای سلطه بر جوامع اسلامی است. نمونه بارز آن استعمار هند توسط بریتانیا می‌باشد؛ تا پیش از سال ۱۸۵۷ م، مسلمانان و هندوها در کنار هم می‌زیستند و حتی در مراسم آئینی یکدیگر شرکت می‌کردند. اما پس از «شورش بزرگ» و اتحاد آنان علیه بریتانیا، استعمارگران سیاست «تفرقه بینداز و حکومت کن» را در پیش گرفتند (Pande, 1987: 10-12). شکل دیگر تفرقه، ترویج ناسیونالیسم و ملت‌پرستی در کشورهای اسلامی بود؛ مانند برجسته‌سازی تمدن فراعنه در مصر، فنیقی‌ها و آشوری‌ها در سوریه و عراق، تورانی‌ها در ترکیه، عرب‌گرایی در کشورهای عربی و ایران‌گرایی در ایران (قربانی، ۱۳۶۰: ۴۳۸). همچنین، گرفتار ساختن مسلمانان در مکاتب و فرقه‌های مختلف همچون مارکسیسم، صهیونیسم، اگزیستانسیالیسم، داروینیسم، فراماسونری، قادیانی‌گری، بهائیت، وهابیت و... از دیگر ابزارهای استعمار بود (پیشین: ۴۳۹). امام خمینی (ع) در تحریرالوسیله، در مقابله با استیلای بیگانگان بر سرزمین‌ها و سرنوشت مسلمین فرموده است: «لو خیف علی زیادة الاستیلاء علی بلاد المسلمین وتوسعة ذلک وأخذ بلادهم أو أسرهم، وجب الدفاع بأیة وسیلة ممکنة» (امام خمینی، ۱۳۹۲: ۵۱۵) و نیز رهبری با اشاره به نقشه مستکبران و استعمارگران به راز وحدت اسلامی در رسیدن به عزت اسلامی و مقابله با استعمار تأکید دارند و می‌فرمایند: «استکبار جهانی و استعمار، از یکی دو قرن پیش، مصلحت خود را در این دانست که بین ملت‌های مسلمان اختلاف بیندازد... اینکه ما از ابتدای انقلاب تا امروز دائم دست دوستی را به سمت ملت‌های مسلمان و به سمت دولت‌های مسلمان دراز کردیم، دعوت کردیم به اتحاد، به وحدت، به ایستادگی در مقابل توطئه‌های دشمن، به خاطر این است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۵/۱۱).

۳-۲-۴. استقلال و خودکفایی

از منظر آیت الله خامنه‌ای، پایه استقلال در کلام خداوند است که می‌فرماید: «لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ» (غافر: ۱۶؛ خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۹/۳/۱۰). استقلال شخصیتی مؤمنان و جامعه ایمانی به استقلال ملی و سپس استقلال امت اسلامی منجر می‌شود. ایشان می‌فرمایند:

«استقلال، شرط عزت ملی است؛ ملتی که مستقل نباشد، عزت ندارد، حتی اگر ثروت داشته باشد» (بیانیه، بند ۲: ۴). امت اسلامی، واحدی فراتر از دولت - ملت‌ها و مذاهب است که بر پایه مشترکات اسلامی، انسجام مسلمانان را در جهت دستیابی به عظمت اسلام و دفاع از کیان اسلامی سامان می‌دهد. آیت‌الله خامنه‌ای با طرح مفهوم «استعمار فرانوا» و مخاطرات آن، بر دیپلماسی وحدت اسلامی تأکید کرده‌اند. نمودهای این گفتمان را می‌توان در مقاومت فلسطین، پیروزی حزب‌الله لبنان بر رژیم صهیونیستی، استکبارستیزی در افغانستان و عراق و موج بیداری اسلامی در منطقه مشاهده کرد. موفقیت‌های علمی و فناوری ایران و برخی کشورهای مسلمان نیز از شاخص‌های اجتماعی و نرم شکل‌گیری امت اسلامی است (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۱۰۶۹-۱۰۷۲).

۳-۲-۵. مقابله فرهنگی، جهاد تبیین و روشنگری افکار عمومی

آیت‌الله خامنه‌ای عمق جریان استعماری را «هجوم فرهنگی» می‌داند و راه مقابله با آن را «مبارزه فکری و فرهنگی» معرفی می‌کنند. به تعبیر ایشان: «امروز دیگر سلطه بر کشورها با لشکرکشی امکان‌پذیر نیست؛ استعمارگران با نفوذ در سیاست‌های فرهنگی، به دنبال تحقق اهداف خود هستند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۲/۹/۱۱). در مقابل اشاره دارند که «ما امروز با شیخون فرهنگی مواجهیم... باید با تولید فکر و فرهنگ اسلامی، در مقابل آن بایستیم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۲/۲۰). از این رو برنامه ایشان در مقابله فرهنگی با استعمار در عرصه داخلی کشور، حوزه‌های خانواده، فرهنگ و هنر، تاریخ و سرزمین، زبان، فضای مجازی، انسان‌سازی و جامعه‌پردازی است. چنانکه ترویج و اصلاح سبک زندگی ایرانی اسلامی و نیز برجسته‌سازی اشتراکات و هویت ملی ایرانی و تربیت نیروهای مؤمن و انقلابی در عرصه فرهنگ، از دیگر حوزه‌های این مقابله فرهنگی می‌باشد (خلف‌زاده و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۷۸). در سوی دیگر، جهاد تبیین را به‌عنوان روشنگری و افشای تحریف‌ها، بیان حقایق و پاسخ دادن به شبهه‌ها برای جلوگیری از نفوذ دشمن در افکار عمومی، واجب فوری و قطعی معرفی کرده است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۰/۸/۱۲ و ۱۴۰۰/۱۰/۱۹) و خود این جهاد تبیین را در روشنگری اذهان جامعه داخلی در موارد متعدد انجام داده و حتی با توجه به اینکه رسانه‌های نظام سلطه بر اذهان جهانیان و به‌خصوص ساکنان مغرب‌زمین سیطره شناختی دارند و دستگاه معرفتی مردم را آن‌گونه که می‌خواهند شکل می‌دهند، آیت‌الله خامنه‌ای در موقعیت‌های مناسب به اصلاح اندیشه و ذهنیت آنان، به‌خصوص به جوانان و تحصیل‌کردگان غرب پرداخته و در چند مورد خطاب به جوانان غرب پیام‌هایی را صادر فرمود. نامه نخست در ژانویه ۲۰۱۵ و نامه دوم در نوامبر ۲۰۱۵ (پس از حملات تروریستی پاریس) نوشته شد و نامه‌ای دیگر نیز خطاب به

الگوی استعمارستیزی در اندیشه فقهی - سیاسی حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (نصرتی و ترابی) ۳۹

دانشجویان حامی مردم فلسطین در دانشگاه‌های آمریکا (در ماه مه ۲۰۲۴) صادر فرمودند. مضامین مهم این پیام‌ها که مصداق جهاد تبیین از طرف آیت‌الله خامنه‌ای به حساب می‌آید، عبارتند از:

- دعوت به شناخت مستقیم و بی‌واسطه از اسلام
- خودداری از پذیرش هرگونه پیش‌داوری درباره اسلام
- نفی اسلام‌هراسی
- جهان اسلام قربانی تروریسم با منشأ غرب
- تضاد سیاست‌های غرب با جنبش بیداری در جهان اسلام
- ریشه و خاستگاه تروریسم در سیاست‌های غرب
- راهکارهایی برای اصلاح اندیشه‌های خشونت‌زا در غرب و ایجاد امنیت و آرامش
- راهبری به تعامل صحیح و شرافت‌مندانه غرب با جهان اسلام (آیت‌الله خامنه‌ای، پایگاه اطلاع‌رسانی (Khamenei.ir)

۳-۲-۶. تقویت جبهه مقاومت

آیت‌الله خامنه‌ای در میدان عمل، جبهه مقاومت در جهان اسلام را ستون اصلی دفاع از استقلال و هویت ملت‌های مسلمان در برابر استعمار فرانو و سلطه‌طلبی آمریکا، اروپا و رژیم صهیونیستی می‌داند. ایشان نقش محوری در شکل‌گیری، هدایت فکری، حمایت سیاسی و تقویت روحی این جبهه ایفا کرده‌اند. به باور ایشان، جبهه مقاومت تعریف جغرافیایی ندارد، بلکه مفهوماً به معنای «ایستادگی در برابر سلطه‌طلبی آمریکا و صهیونیسم؛ یعنی نه گفتن به ظلم، فساد و تحقیر ملت‌ها است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۷/۲۰). ایشان تصریح می‌کنند: «امروز جبهه مقاومت محدود به ایران نیست؛ در عراق، سوریه، لبنان، فلسطین، یمن و حتی برخی کشورهای شمال آفریقا فعال است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۳/۱۴). جبهه مقاومت از نظر ایشان اسلام‌محور، مردمی، ضداستکباری، فراملی و پویا است و ایران اسلامی قلب تپنده آن به‌شمار می‌رود.

۳-۲-۷. جنبش نرم‌افزاری و تولید علم بومی

آیت‌الله خامنه‌ای یکی از راهبردهای مقابله با استعمار را «جنبش نرم‌افزاری» و تولید علم می‌داند. در این فرایند که با حرکتی بزرگ و پویا همراه است، مرزهای علم شکسته می‌شود و جامعه علمی منتظر نمی‌ماند تا دست نیاز به سوی دیگران دراز کند و از پس‌مانده تولیدات آنان بهره‌گیرد. بلکه علم به‌عنوان ابزار قدرت، از انحصار غربیان خارج می‌گردد و با توجه به اینکه در جهان‌بینی اسلامی، علم از دین می‌جوشد، به‌عنوان امری مقدس دنبال می‌شود. در این مسیر، جامعه علمی

مستقل و متکی به خود، خط کامل تولید علم را تا رسیدن به محصول در اختیار می‌گیرد (جمالی و دیگران، ۱۳۸۷).

۳-۲-۸. مردم‌سالاری دینی

مردم‌سالاری دینی نوعی حکمرانی است که در آن مشارکت مردمی در اداره امور جامعه با ارزش‌های اسلامی درآمیخته است. برخلاف دموکراسی غربی که ابزاری برای سلطه قدرت‌های پنهان در پس ساختارهای سیاسی است، این الگو از سوی آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان هم‌دفاعی در برابر سیطره استعماری غرب و هم‌الگویی متعالی و جایگزین برای شیوه‌های تحمیلی غربی مطرح می‌شود. در این الگو که متضمن عناصر کلیدی ولایت فقیه، قانون اساسی، اقامه عدالت و اجرای احکام الهی است، سدی نفوذناپذیر در برابر سلطه‌جویی سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بیگانگان ایجاد می‌گردد (سدیدپور، ۱۳۹۴).

۳-۲-۹. الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

از مهم‌ترین زیرساخت‌های نرم و برنامه‌های راهبردی جمهوری اسلامی در مقابله با نظام سلطه، «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» است. آیت‌الله خامنه‌ای در تبیین اجمالی آن می‌فرماید: «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، یعنی ترسیم چشم‌انداز حرکت کشور براساس مبانی اسلامی، ارزش‌های انقلابی و مقتضیات بومی ایران، نه تقلید از الگوهای غربی» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۷/۲/۲۵). فلسفه وجودی این الگو، تجربه تلخ کشورها و ملت‌هایی است که پس از استقلال از استعمارگران، به‌دلیل نداشتن الگوی پیشرفت مستقل، به اجرای الگوهای توسعه غربی روی آوردند و دوباره تحت استیلای نرم و نوین استعمار قرار گرفتند. از ویژگی‌های این الگو در بیان معظم‌له، آن است که «پیشرفت باید درون‌زا، برون‌گرا، دانش‌بنیان و عدالت‌محور باشد» و به‌گونه‌ای طراحی شود که الهام‌بخش ملت‌های مسلمان و آزاداندیش جهان باشد (بیانات: ۱۳۹۷/۲/۲۵).

۳-۲-۱۰. تحقق مؤلفه‌های کلیدی بیانیه گام دوم انقلاب

بیانیه گام دوم انقلاب که در ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ توسط آیت‌الله خامنه‌ای صادر شد، زمانی است که چهل سال از پیروزی انقلاب اسلامی گذشته است و اینک در دور جدید از حیات این نظام، این بیانیه به‌مثابه ترسیم خطوط راهبردی برای حرکت به سمت هدف‌های استعمارستیزانه و تمدن‌محور انقلاب اسلامی است. خط سیر حرکت انقلاب اسلامی را آیت‌الله خامنه‌ای در مراحل پنج‌گانه‌ای ترسیم کرد و در بیانیه دوم راهبردهای ادامه مسیری که تاکنون انقلاب طی کرده، بیان گردیده است. راهبردهای مرحله دوم انقلاب عبارتند از: انسان‌سازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌نوین اسلامی، در بیان

معظم له آمده است که «و اینک وارد دومین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده می‌باشد» (بیانیه، مقدمه).

آیت الله خامنه‌ای با آرمان‌گرایی واقع‌بینانه در ترسیم خطوط کلی و راهبردی آینده انقلاب اسلامی و مقابله با سلطه استعمار، جوانان را موتور محرک انقلاب می‌داند که باید با خودسازی و تقویت ایمان، علم، امید، شجاعت و عدالت خواهی پیشگام این عرصه مبارزه شوند و نسلی شکل گیرد که بتواند در مقابل استعمار فرهنگی و فکری غرب ایستادگی کند. آن‌گاه و هم‌زمان ارزش‌های اسلامی، ساختارهای اجتماعی مناسب را نهاده‌سازد تا ظرفیت عدالت اجتماعی، معنویت، پیشرفت علمی، استقلال اقتصادی و سبک زندگی اسلامی را داشته باشد و جامعه‌ای مقاوم در برابر سلطه‌جویی و استعمار در اشکال نو و فرانوی آن شکل گیرد. در نتیجه چرخه تکامل انقلاب اسلامی در نقطه کمال خود به الگوی ناب تمدن اسلامی در رویارویی با تمدن غرب، همه ظرفیت‌های متعالی خود را آشکار ساخته و غلبه آن بر تمدن غرب که همان «غلبه دین خدا بر تمدن مادی» و تحقق «الاسلام یعلوا و لایعلی علیه» است صورت می‌پذیرد (پاینده، ۱۳۸۲: ۲۱۴).

۴. بررسی تطبیقی الگوی استعمارستیزی آیت الله خامنه‌ای و سید قطب

در این بخش، وجوه اشتراک و تمایز الگوی استعمارستیزی آیت الله خامنه‌ای و سید قطب مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱. وجوه اشتراک

- هر دو اندیشمند، شکل‌گیری استعمار را با انگیزه سودجویی اقتصادی می‌دانند که در تداوم خود به سلطه سیاسی و نیز استحاله فرهنگی، سلب هویت مسلمانان و نهاده‌سازی ارزش‌های مادی و سکولار در جوامع اسلامی منجر شده است.
- هر دو بر ضرورت مبارزه با استعمار تأکید دارند.
- هر دو بر بازگشت به قرآن، اسلام، شریعت و ایجاد حکومت اسلامی برای اقامه دین تأکید می‌کنند؛ زیرا اسلام را دینی جامع و کامل می‌دانند که نه تنها فرایند کمال فردی انسان، بلکه عرصه اجتماعی و تمدنی را نیز شامل می‌شود.
- هر دو نگاهی تمدنی به اسلام دارند و بر ضرورت وحدت منافع، حیات سیاسی و سازمان تمدنی جهان اسلام تأکید می‌ورزند.

۲-۴. تمایزات الگوی استعمار ستیزی آیت‌الله خامنه‌ای بر الگوی استعمار ستیزی سید قطب

۱-۲-۴. ماهیت استعمار

- **سید قطب:** ضمن پذیرش انگیزه‌های اقتصادی و سیاسی در آغاز استعمار، آن را سلطه‌ای تمدنی و پروژه‌ای فکری برای سلب هویت مسلمانان و نهادینه‌سازی ارزش‌های مادی می‌داند. او استعمار غرب را نماد «دارالکفر» و «دارالحرب» قلمداد کرده و جوامع مسلمان پذیرنده سلطه استعمار را مصداق «جاهلیت مدرن» می‌شمارد.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** شکل‌گیری جریان استعمار را با انگیزه سودجویی اقتصادی (تأمین مواد اولیه و بازار مصرف) می‌داند که در ادامه به تصرف سرزمینی، سلطه سیاسی، استحاله فرهنگی و مبارزه با ادیان، به‌ویژه اسلام منجر شد. ایشان معتقدند استعمار با حفظ ماهیت خود، در اشکال متنوعی از استعمار کهن تا استعمار نو و فرانو تداوم یافته است.

۲-۲-۴. دستیابی به آموزه‌های دینی

- **سید قطب:** بیش‌تر با رویکردی عرفانی و انقلابی، مبتنی بر الهام، شهود و تفسیر قرآن.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** مبتنی بر تفقه دینی، روش‌های اجتهادی، عقلی و نقلی، همراه با توجه به عناصر زمان و مکان و مصالح امت اسلامی در صدور فتوا و احکام حکومتی.

۳-۲-۴. انسان‌شناسی

- **سید قطب:** اراده انسان را ذیل توحید افعالی و تابع سنت‌های الهی تحلیل می‌کند و نقش فرد را در برابر مشیت الهی محدودتر می‌بیند.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** انسان را موجودی مختار، مسئول و با اراده می‌داند که با تربیت و انتخاب مسیر، حاکم بر سرنوشت خویش است (در چارچوب تکالیف شرعی و مشیت الهی). از همین‌رو، مردم‌سالاری دینی را نظامی کارآمد و مبتنی بر آموزه‌های دینی می‌دانند.

۴-۲-۴. جامعه آرمانی

- **سید قطب:** جامعه آرمانی او، جامعه صدر اسلام در عهد نبوی و خلافت است؛ جامعه‌ای ساده، شریعت‌محور و عاری از نفوذ تمدن غرب.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** جامعه آرمانی ایشان، تحقق تمدن نوین اسلامی است که از مسیر انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و امت اسلامی طی می‌شود و سرانجام تمدن نوین اسلامی، زمینه‌ساز ظهور و بارقه‌هایی از مدینه فاضله مهدوی است.

۴-۲-۵. روش مبارزه با استعمار و تمدن غرب

- **سید قطب:** تمدن غرب را کفر مطلق دانسته و بر طرد کامل آن تأکید دارد. رابطه دارالاسلام و دارالحرب را صرفاً جنگ و جهاد می‌داند. این رویکرد، به خشونت، طرد نهادهای غیراسلامی و بی‌ثباتی سیاسی منجر شده است.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** استعمار معاصر را «فرانو» می‌دانند که با ابزار رسانه و نفوذ فرهنگی عمل می‌کند. در مقابله با آن، بر رویکرد ترکیبی تأکید دارند: شناخت نقاط قوت و ضعف دشمن، تقویت توان داخلی، استحکام فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، الگوسازی حکمرانی دینی، خودسازی مؤمنان، تعامل عزتمند با جهان و تمدن‌سازی اسلامی.

۴-۲-۶. مشروعیت حکومت اسلامی

- **سید قطب:** مشروعیت حکومت اسلامی را تابع بیعت مردم می‌داند.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** از طرفی حقانیت حکومت اسلامی و ولایت فقیه را ناشی از اراده الهی و نیابت عامه از امام معصوم، و تحقق عینی و کارآمدی آن را مشروط به مشارکت مردم می‌دانند.

۴-۲-۷. تمدن‌سازی

- **سید قطب:** به دنبال احیای تمدن اسلامی و بازگشت به مجد و عظمت گذشته است.
- **آیت‌الله خامنه‌ای:** بر تمدن‌سازی نوین اسلامی تأکید دارند و سخنی از احیای تمدن گذشته به میان نمی‌آورند.

جدول ۱ - مقایسه الگوی استعمارستیزی آیت‌الله خامنه‌ای و سید قطب

محور مقایسه	سید قطب	آیت‌الله خامنه‌ای
ماهیت استعمار	استعمار را سلطه تمدنی و پروژه‌ای فکری برای سلب هویت مسلمانان می‌داند؛ جوامع مسلمان پذیرنده استعمار را مصداق «جاهلیت مدرن» معرفی می‌کند.	استعمار را پدیده‌ای چندوجهی می‌داند که از استعمار کهن تا استعمار نو و فرانو تداوم یافته است؛ شامل سلطه اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و شناختی.
منبع و روش دست‌یابی به آموزه‌های دینی	رویکرد عرفانی و انقلابی؛ مبتنی بر الهام، شهود و تفسیر قرآن.	مبتنی بر اجتهاد فقهی، روش‌های عقلی و نقلی، و توجه به زمان و مکان و مصالح امت اسلامی.

انسان‌شناسی	اراده انسان را ذیل سنت‌های الهی محدود می‌بیند؛ نقش فرد در برابر مشیت الهی کم‌رنگ‌تر است.	انسان را موجودی مختار، مسئول و با اراده می‌داند که سرنوشت خویش را در چارچوب تکالیف شرعی رقم می‌زند؛ مبنای مردم‌سالاری دینی.
جامعه آرمانی	جامعه صدر اسلام (عهد نبوی و خلافت)؛ ساده، شریعت‌محور و عاری از نفوذ تمدن غرب.	تحقق تمدن نوین اسلامی از مسیر انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و امت اسلامی؛ زمینه‌ساز ظهور مهدوی.
روش مبارزه با استعمار و تمدن غرب	طرد کامل تمدن غرب به مثابه کفر مطلق؛ رابطه دارالاسلام و دارالحرب را صرفاً جنگ و جهاد می‌داند؛ نتیجه: خشونت و بی‌ثباتی سیاسی.	مقابله ترکیبی با استعمار فرانو؛ شناخت نقاط قوت و ضعف دشمن، تقویت توان داخلی، استحکام فرهنگی- اقتصادی، تعامل عزت‌مند با جهان و تمدن‌سازی اسلامی.
مشروعیت حکومت اسلامی	مشروعیت را تابع بیعت مردم می‌داند.	مشروعیت را دو سطحی می‌داند: حقانیت از اراده الهی و نیابت عامه از امام معصوم؛ تحقق عینی و کارامدی با مشارکت مردم.
تمدن‌سازی	احیای تمدن اسلامی گذشته و بازگشت به مجد و عظمت تاریخی.	تأکید بر تمدن‌سازی نوین اسلامی؛ نه بازگشت به گذشته، بلکه طراحی آینده‌ای نوین بر پایه اسلام.

این مقایسه به‌خوبی نشان می‌دهد که هرچند هر دو اندیشمند در اصل مبارزه با استعمار و ضرورت بازگشت به اسلام اشتراک دارند، اما در شیوه مبارزه با استعمار، روش دست‌یابی به آموزه‌های دینی، انسان‌شناسی، جامعه آرمانی و شیوه تمدن‌سازی، تفاوت‌های بنیادین میان آن‌ها وجود دارد.

برخی اعتقاد دارند که سید قطب یکی از شخصیت‌های تاثیرگذار بر اندیشه سیاسی دوره متأخر در جهان اسلام است، البته تردیدی نیست که سید قطب اندیشمندی بود که دغدغه‌اش نجات جوامع اسلامی از یوغ سلطه استعماری و مکاتب دین‌ستیزی چون مارکسیسم و ناسیونالیزم بود، لکن

بیش از آنکه از افکارش در مسیر اهدافش استفاده شود، به وسیله جریان‌های تکفیری و وهابی در اهل سنت به کار گرفته شد و برخلاف آرمان وی، در جهت تقابل‌های داخلی در جهان اسلام به کار گرفته شد. البته زمینه‌های نظری موجود در افکار و آثار سید قطب مجال این برداشت را فراهم ساخت. وی با خط‌کشی جامعه اسلامی و جاهلی و دارالاسلام و دارالحرب، هر جامعه و حاکمیتی که در آن اسلام و قوانین آن اجرا نمی‌شد را جامعه جاهلی و دارالحرب قلمداد کرده و وظیفه مسلمانان را جنگیدن با حاکمان و اهل آن می‌دانست. بنابراین بسیاری از تندروها براساس نظریه قطب، در معالم فی الطريق اعتقاد داشتند که در آن روز هیچ جامعه اسلامی وجود ندارد و تمام این جوامع دارالحرب هستند و قیام بر علیه حکومت آن و مردم آن، که با پذیرش و قبول آن حکومت غیرمسلمانند، واجب است (آقامحمدی و مسجدجامعی، ۱۳۹۵: ۷-۴۴). یکی از رازهای جذابیت اندیشه سید قطب در بین اهل سنت، تجویز قیام علیه حاکم سکولار در جهان اهل سنت بود و این درحالی است که قاطبه مذاهب اهل سنت قیام علیه حاکم را در جامعه مسلمانان جایز نمی‌دانند و صرفاً شخصیت‌های دینی صاحب صلاحیت خاص را مجاز به امر به معروف و نهی از منکر حاکم می‌دانند.

اما تأثیرگذاری سید قطب بر اندیشه‌های سیاسی اجتماعی آیت الله خامنه‌ای؛ گرچه عده‌ای مانند معتر الخطیب (۱۴۰۲) ادعا کرده‌اند، به علل متعددی نفی می‌شود؛ علاوه بر تفاوت‌ها و تمایزاتی که اندیشه استعمارستیزی آیت الله خامنه‌ای با سید قطب دارد، مواردی دیگر ناظر به نفی تأثیرپذیری مستقیم از سید قطب، قابل ذکر است.

۱) آیت الله خامنه‌ای در مصاحبه‌ای فرمودند که در سنین نوجوانی و اوایل تحصیل در حوزه با نواب صفوی آشنا شده و مجذوب شخصیت و اندیشه‌های او بوده است، درحالی که با وجود ترجمه چند اثر از سید قطب در آثار و بیانات‌شان یادی از سید قطب نمی‌کنند.

۲) معظم‌له با سنت فکری و اجتهادی شیعه و ادامه حرکت سیاسی اجتماعی عالمان شیعه رشد کرده است و با وجود پیشینه مبارزاتی عالمان شیعه و جریان‌های ضد استعماری شیعیان، مانند قیام تنباکو در ایران و انقلاب ۱۹۲۰ م عراق، مبارزات شهید مدرس، آیت الله کاشانی، به‌ویژه نهضت امام خمینی^(ره) همه دلالت می‌کنند که ایشان دارای جریان فکری و انقلابی مستقلی بوده و اصولاً خلأ گفتمان انقلابی وجود نداشته که به عالمان سنی مانند سید قطب و حسن البنا اقتدای فکری نمایند.

۳) مبنای فکری آیت الله خامنه‌ای با سید قطب متفاوت است، زیرا سید قطب بیش‌تر بر تفسیر انقلابی از قرآن تکیه دارد و معظم‌له با ابتدا بر سنت فقهی و تفسیری شیعه و ولایت فقیه، تمایز آشکاری با تفکر سید قطب دارد.

(۴) مبحث تمدن اسلامی در همان حال که مشابهتی بین این دو اندیشمند ایجاد می‌کند، خود شاخص تفاوت دیدگاه است، زیرا سید قطب در تمدن اسلامی، معطوف به گذشته و آیت‌الله خامنه‌ای با الهام از پیامبر (ص) و امیرالمومنین (ع) نگاه به آینده دارد و تمدن نوین اسلامی را مطرح می‌کند. (۵) شاید تنها زمینه‌ای که شبیه تأثیرپذیری آیت‌الله خامنه‌ای از سید قطب را تقویت کرده باشد، ترجمه آثار اوست. در حالی که ترجمه به معنای پذیرش همه نظام فکری نیست، بلکه در شرایط خفقان ستم‌شاهی، آیت‌الله خامنه‌ای که دغدغه نجات جامعه اسلامی و برقراری حکومت دینی دارد، آثاری از یک اندیشمند عرب و سنی که علیه استعمار خارجی و تمدن مادی غرب، موضع انقلابی دارد و طواغیت داخلی و حاکمان سرزمین‌های اسلامی را نیز جاهلی می‌خواند و پیام علیه آنان را تجویز می‌کند، به دست آورده و آن‌ها را ترجمه می‌نماید. گویا محمل خوبی برای ایجاد جریان انقلابی علیه رژیم مستبد سکولار و عامل استعمار بیگانه پیدا کرده بود. در حقیقت می‌توانست بخشی از حرف‌های نگفتنی را با نوشته‌های سید قطب به جامعه القا کند.

۵. نتایج و پیشنهادات

بررسی تطبیقی الگوی استعمارستیزی در اندیشه فقهی - سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای و اندیشه سیاسی سید قطب نشان داد که هرچند هر دو متفکر در مخالفت با سلطه بیگانه و تأکید بر ضرورت مقاومت اسلامی اشتراک نظر دارند، اما تفاوت‌های بنیادینی در مبانی معرفتی، روش‌شناسی و اهداف نهایی آنان وجود دارد.

آیت‌الله خامنه‌ای با تکیه بر فقه شیعه، عقلانیت سیاسی و نگاه تمدنی به اسلام، استعمارستیزی را نه صرفاً یک واکنش احساسی یا انقلابی، بلکه یک تکلیف شرعی، عقلانی و راهبردی در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی می‌داند. در این الگو، مقاومت در برابر سلطه بیگانه در چارچوب ولایت فقیه، بصیرت اجتماعی و تربیت امت اسلامی معنا می‌یابد.

در مقابل، سید قطب با رویکردی تفسیری و آرمان‌گرایانه، استعمار را جلوه‌ای از جاهلیت مدرن دانسته و مبارزه با آن را در قالب حاکمیت الهی و نفی کامل نظام‌های غیرالهی تعریف می‌کند. وی بر تحول درونی فرد و جامعه از طریق بازگشت به قرآن و سیره نبوی تأکید دارد و از نظام‌های سیاسی موجود فاصله می‌گیرد.

تفاوت در مبانی فقهی (شیعه و سنی)، نوع نگاه به ولایت و حاکمیت، روش تحقق آرمان‌شهر اسلامی و نقش انسان در فرایند مقاومت، از جمله محورهای اصلی تمایز این دو الگوست. مقاله حاضر با تبیین این تفاوت‌ها، نشان داد که استعمارستیزی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای از انسجام

الگوی استعمارستیزی در اندیشه فقهی - سیاسی حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) ... (نصرتی و ترابی) ۴۷

فقهی، عقلانیت راهبردی و پیوست تمدنی برخوردار است، درحالی که اندیشه سید قطب بیش تر بر جنبه‌های آرمانی، تفسیری و انقلابی تمرکز دارد.

درنهایت، شناخت این دو الگو می‌تواند به فهم بهتر تنوع رویکردهای مقاومت اسلامی در جهان معاصر کمک کرده و زمینه‌ساز بازاندیشی در راهبردهای مقابله با سلطه‌گری و استعمار نوین باشد.

پیشنهادهای

با توجه به یافته‌های این پژوهش و خلأهای موجود در مطالعات تطبیقی اندیشه اسلامی، پیشنهادهای زیر برای تحقیقات آینده و بهره‌برداری علمی ارائه می‌شود:

۱. گسترش مطالعات تطبیقی در حوزه استعمارستیزی

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به مقایسه اندیشه استعمارستیزی در میان سایر اندیشمندان جهان اسلام، از جمله امام موسی صدر، محمد عبده، حسن البنا، اقبال، مودودی، سید محمد حسن شیرازی، محمد تقی شیرازی، سید جمال، مدرس، نواب صفوی، امام خمینی^(۵) و آیت الله خامنه‌ای پرداخته و تفاوت‌های روشی، فقهی و تمدنی آنان را بررسی کنند.

۲. تحلیل تطبیقی مفهوم جهاد در فقه شیعه و سنی

با توجه به نقش محوری جهاد در اندیشه مقاومت، بررسی تطبیقی مفهوم جهاد در اندیشه آیت الله خامنه‌ای و سید قطب می‌تواند به روشن‌تر شدن تفاوت‌های فقهی و راهبردی در مواجهه با استعمار کمک کند.

۳. مطالعه نقش تربیت اجتماعی در تحقق مقاومت اسلامی

پیشنهاد می‌شود نقش تربیت اجتماعی، رسانه و نهادهای فرهنگی در تحقق الگوی مقاومت اسلامی در اندیشه این دو متفکر مورد بررسی قرار گیرد، به‌ویژه با تأکید بر تفاوت در روش‌های تربیتی انسان‌سازی و جامعه‌پردازی.

۴. بررسی تأثیر اندیشه این دو متفکر بر جنبش‌های مقاومت منطقه‌ای

تحلیل تأثیر اندیشه آیت الله خامنه‌ای و سید قطب بر جنبش‌های مقاومت در لبنان، فلسطین، مصر و سایر کشورهای اسلامی می‌تواند به فهم بهتر پیوند نظریه و عمل در حوزه استعمارستیزی کمک کند.

۵. تدوین الگوی راهبردی مقاومت اسلامی براساس فقه سیاسی شیعه

با توجه به انسجام و عقلانیت در اندیشه فقهی آیت الله خامنه‌ای، پیشنهاد می‌شود الگویی راهبردی برای مقاومت اسلامی براساس فقه سیاسی شیعه تدوین شود که بتواند در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. آقا محمدی، مرتضی (۱۴۰۱). علل تأثیرگذاری سید قطب بر حرکت‌های اسلامی معاصر. فصلنامه مطالعات سیاست‌گذاری تحول، ۱ (۱): ۱-۲۴.
۳. اسپوزیتو، ج. ا (۱۳۹۸). آینده اسلام (م. امینی، مترجم). تهران: انتشارات ثالث.
۴. الخطیب، معتز (۱۴۰۲). تأثیر سید قطب بر تفکر اسلامی - ایرانی معاصر. ترجمه: رامین حسین‌آبادیان. بازیابی شده از <https://shouba.ir>
۵. الکسیس، کارل (۱۴۰۹ق). الانسان ذلک المجهول. ترجمه: شفیق اسعد فرید. بیروت: مکتبة المعارف.
۶. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج‌الفصاحه. تهران: دنیای دانش. دو جلد.
۷. جمالی، مصطفی؛ کوثری، علی‌اصغر؛ قربان‌زاده، مهدی (۱۳۸۷). نهضت نرم‌افزاری از نگاه مقام معظم رهبری. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۸. خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۶). منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، جلد دوم. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۹. خلف‌زاده، رشید؛ خویید، حسن؛ شریفی، منوچهر (۱۴۰۰). راه‌های مقابله با نفوذ فرهنگی دشمن از منظر مقام معظم رهبری. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۷ (۱).
۱۰. خمینی، روح‌الله (۱۳۹۲). تحریرالوسیله. جلد یک. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). چاپ سوم.
۱۱. روحی، نبی‌الله؛ سلطانی، مصطفی؛ فرمانیان، مهدی (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی بنیان‌های فکری تمدن اسلامی در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و سید قطب. فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا، ۲۴ (۲): ۵-۵۲.
۱۲. سید قطب (۱۹۷۹م). معالم فی الطریق. بیروت: دارالشروق. چاپ ششم.
۱۳. سید قطب (۱۹۹۲م). الإسلام ومشكلات الحضارة. بیروت: دارالشروق. چاپ یازدهم.
۱۴. سید قطب (۱۳۸۷). فی ظلال القرآن. ترجمه: مصطفی خرم‌دل. جلد اول. تهران: نشر احسان.
۱۵. سعیدی‌پور، سعید؛ سادات‌سنجقی، محمدابراهیم؛ شیرازی، حسن (۱۳۹۴). الگوی حکومت مردم‌سالار دینی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۳ (۳).
۱۶. فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۳). پایان تاریخ و آخرین انسان. ترجمه: عباس عربی و زهره عربی. تهران: نشر سخن‌کده.
۱۷. قربانی، زین‌العابدین (۱۳۸۶). علل پیشرفت اسلام و انحطاط مسلمین. تهران: نشر فرهنگ اسلامی.
۱۸. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲). طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن. تهران: نشر صهبا.
۱۹. بیانیه گام دوم انقلاب (۱۳۹۷). منتشرشده در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری.
۲۰. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۷/۰۴/۱۷). بیانات در دیدار با دانشجویان.
۲۱. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۲/۲۲). بیانات در دیدار با دانشجویان.
۲۲. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۷/۲۲). بیانات در دیدار با دانشجویان.
۲۳. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۹/۰۹). خطبه‌های نماز جمعه تهران.
۲۴. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۰۳/۰۱). بیانات در دیدار با دانشجویان.

۲۵. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۰۵/۱۵). بیانات در دیدار با دانشجویان.
۲۶. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۰۹/۱۱). بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲۷. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۰۲/۱۲). بیانات در دیدار با ایثارگران و خانواده‌های شهدای استان کرمان.
۲۸. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۰۸/۱۱). بیانات در مصاحبه با پایگاه اطلاع‌رسانی KHAMENEI.IR.
۲۹. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۳/۲۹). خطبه‌های نماز جمعه تهران.
۳۰. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۰۶/۱۶). بیانات در دیدار با کارآفرینان.
۳۱. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۰۷/۲۰). بیانات در دیدار با مردم کرمانشاه.
۳۲. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۰۷/۲۵). بیانات در دیدار با اعضای مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
۳۳. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۱۲/۱۷). بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری.
۳۴. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۹/۱۹). بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۳۵. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۱۲/۲۱). بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری.
۳۶. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم سالگرد امام خمینی (ره).
۳۷. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۴/۱۶). بیانات در دیدار با مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی.
۳۸. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۵/۱۱). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم.
۳۹. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۰۹/۱۹). بیانات در دیدار با مردم قم.
۴۰. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیانیه گام دوم انقلاب.
۴۱. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۰۳/۱۴). بیانات در مراسم سالگرد امام خمینی (ره).
49. Esposito, J. L. (2010). The Future of Islam. New York: Oxford University Press.
50. Pande, B. N. (1987). History in the Service of Imperialism. New Delhi: Government of India Publications Division.



پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی